

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İNGİLİS DİLİNİN LEKSİK FONDUNUN QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ ZƏNGİNLƏŞMƏSİ YOLLARI

İxtisas: 5708.01 – German dilləri

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Gülçöhrə İsfəndiyar qızı Fərhadova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyyatı-1 kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Əfqan Əli oğlu Abdullayev

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fərman Hüsən oğlu Zeynalov

filologiya elmləri doktoru, dosent
Lalə Qədir qızı Qurbanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Çinarə Zahid qızı Şahbazlı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Azad Yəhya oğlu Məmmədov

Dissertasiya şurasının elmi katibi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İradə Nadir qızı Sərdarova

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. İngilis dili dünyanın standart kommunikasiya vasitəsi olmaqda davam edir və qlobal müstəvidə onun rolu və təsiri gündən günə durmadan genişlənir. Bu vəziyyət xalqlararası əlaqələrə, o cümlədən dilçilik elminə də təsirsiz ötüşmür. Dilçilik elminin tədqiqat obyektinin xeyli genişlənməsi ilə yanaşı, həm də dil faktlarına yeni yanaşmalar meydana gəlmişdir ki, bu da dil vahidlərinin məzmun tərəfinin öyrənilməsinə geniş imkanlar yaradır. Dil hadisələri və faktlarına struktur paradigmdən deyil, antroposentrik paradigmə prizmasından yanaşma əvvəllər ikinci planda, kölgədə qalan aspektlərin daha ətraflı işıqlandırılmasına münbit zəmin yaratmışdır. Dil ünsiyyət, eləcə də fikrin ifadə vasitəsi kimi müxtəlif formalarda mental proseslərin qanunauyğunluqlarını özündə əks etdirir. Bu qanunauyğunluqlar da, öz növbəsində, obyektiv reallığın hadisə və proseslərini əks etdirir. Bunun bariz nəticəsi kimi müxtəlif əqli proseslərin danışq fəaliyyətinin məhsulu kimi araşdırılmasını yalnız dilçilik elmi deyil, eləcə də başqa elm sahələri öz məqsəd və vəzifələrinə uyğun şəkildə tədqiq edir.

Qloballaşma dövründə ingilis dilinin xalqlararası əlaqələrdə uzun müddət aparıcı dil kimi rolu, onda yeni sözlərin yaranması, bədii tərcümənin özünəməxsus təsiri və s. amillərin təsiri leksik qatda baş vermiş dəyişmələrin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin həm dil əlaqələri, həm də yeni sözlərin yaranması baxımından öyrənilməsi əhəmiyyətli məsələlərdəndir. Müasir dilçilikdə qloballaşmanın dilə təsiri məsələlərinə artan maraq onun xüsusiyyətlərinin fərqli aspektlərdən öyrənilməsinə tələb edir. Bu zaman yaxın keçmişdə aparılmış tədqiqat işlərindəki fikir müxtəlifliyini təhlil edib məsələ ilə bağlı yeni, ortaqlı məxrəcə gəlmək zərurəti ortaya çıxır ki, bu da mövzunun **aktuallığını** şərtləndirən amillərdəndir.

Qloballaşmanın əsas mənbəyi elm, təhsil, mədəniyyət, iqtisadiyyat və siyasətdir. Hər bir sahədə qloballaşmaya münasibət fərqlidir. Tarix, mədəniyyət, iqtisadiyyat, siyasət kimi sahələrdə qloballaşmaya təbii proses kimi baxılır, əsasən, təqdir olunur və qloballaşmanın intensivləşməsinə üstünlük verilir. Elm, mədəniyyət,

iqtisadiyyatdakı oxşarlıqları isə getdikcə daha qabarıq şəkil almaqdadır, amma burada bir ziddiyyətli cəhət də özünü göstərir. Dünya qloballaşdıqca ayrı-ayrı xalqlar mənsub olduqları mədəniyyətlərə daha çox bağlanmağa, sahib olduqları milli dəyərləri saxlamağa meyl edirlər. Bu da tam təbii, çünki mədəniyyət xalqın yaddaş sistemi, dildənkənar reallığın vahid və ya oxşar dəyərləndirilməsi, insanların fəaliyyətinin, davranışının tənzimləyicisidir. Xalqlar qloballaşmaya milli-mədəni dəyərləri dağıda biləcək təhlükəli təsir, bəzi hallarda “fəlakət” kimi həssaslıqla və ehtiyatla yanaşırlar. Qloballaşmanın milliliyə təsirinin mahiyyətini, ilk növbədə, fərdlərin qloballaşma haqqındakı təsəvvür və münasibətlərində axtarmaq lazımdır.

Qloballaşma ilə bağlı dilçilikdə xeyli tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatlar dilçiliyin müxtəlif sahələri üzrə fərqli aspektlərdən aparılmışdır. Azərbaycan dilçiliyində bununla bağlı xeyli monoqrafiya və məqalələr çap olunmuşdur. Bu mövzuda K.M.Abdullayev, F.Y.Veysəlli, Ə.Ə.Abdullayev, N.Ç.Vəliyeva, A.Y.Məmmədov, F.F.Cahangirov¹ və b-nin dövrü elmi məcmuələrdə nəşrləri diqqət çəkir.

J.Blommaert “The sociolinguistics of globalization” adlı əsərində qloballaşmaya sociolinqvistik hadisə kimi yanaşmışdır. D.Kristal, D.Qraddol, A.H.Qardiner, T.Qivon, C.Lakoff, T.A. van

¹ Abdullayev, K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri / K.M.Abdullayev. – Bakı: Maarif, – 1999. – 281 s.; Veysəlli, F.Y. Dil / F.Y.Veysəlli. – Bakı: Təhsil, – 2007. – 201 s.; Veysəlli, F.Y. Dilçiliyin əsasları. / F.Y.Veysəlli. – Bakı: Mütərcim, – 2013. – 410 s.; Abdullayev, Ə.Ə. Aktual üzlənmə, mətn və diskurs. / Ə.Ə.Abdullayev. – Bakı: Zərdabi LTD MMC., – 2011. – 270 s.; Vəliyeva, N. Synergetics of the Language, National Consciousness and Culture by Globalization / N.Vəliyeva. – Bakı: "Nurlar" Publishing-Printing Center, – 2016. – 232 p.; Vəliyeva, N. An Introduction to the History of Global English. / N.Vəliyeva, – Bakı, – 2019. – 770 p.; Məmmədov, A.Y. Mətn yaradılmasında formal əlaqə vasitələrinin sistemi (Müqayisəli təhlil təcrübəsi) / A.Y.Məmmədov. – Bakı: FZM, – 2001. – 144 s.; Məmmədov, A.Y. Diskurs tədqiqı / A.Y.Məmmədov, M.Y.Məmmədov. – Bakı: BDU nəşriyyatı, – 2016. – 111 s.; Cahangirov, F.F. Qloballaşma kontekstində ali təhsilin perspektivləri // Universitetlərarası dialoq: Auditoriyanın idarə olunması, qiymətləndirmə, şəffaflıq. Respublika elmi-praktiki konfransının materialları, – Bakı: ADU, –2011, – s.12-14.

Deyk, S.Ulmann² və b-ları qloballaşma dövründə ingilis dilinin rolu ilə bağlı əsaslı tədqiqatların müəllifləridir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini qloballaşma şəraitində ingilis dilinin leksik fondu təşkil edir. Tədqiqatın predmetini qloballaşma şəraitində ingilis dilinin leksik fondunun zənginləşməsində “sosial proseslər” adlanan dilxarici amillərin təsiri yollarının müəyyənləşdirilməsi və təhlili təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi qloballaşan dünyada leksik fondun zənginləşməsində çoxcəhətliliyin səbəblərini təhlillər əsasında izləyib üzə çıxarmaq, aşkar olunan müxtəlif, rəngarəng dəyişikliklərin linqvistik təsnifini və təhlilini vermək, ümumi və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Bu məqsədlə tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilmişdir:

- linqvistik ədəbiyyatda qloballaşmaya dair elmi-nəzəri müddəaları təhlil etmək;
- qloballaşmanın real əsasları və ayrı-ayrı dillərə təsir imkanlarını nəzərdən keçirmək;
- qloballaşmanın dilin leksik fondunun zənginləşməsinə təsirini araşdırmaq;
- neologizmləri qloballaşma prosesinin dilə təsirinin nəticəsi kimi araşdırmaq;

² Blommaert, J. The sociolinguistics of globalization. / J.Blommaert. – Cambridge: Cambridge University Press, – 2012. – 312 p.; Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English language / D.Crystal. – Cambridge University Press, – 1995. – 213 p.; Crystal, D. The English Language / D.Crystal. – Harmondsworth: Pelican Books, Penguin Books, – 1988. – 345 p.; Graddol, D. The future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21 st century. / D.Graddol. – L., – 2000. – 66 p.; Gardiner, A.H. The Theory of Speech and Language / A.H.Gardiner. – London: Oxford, Clarendon Press, 2nd ed, – 1951. – 348 p.; Givon, T. Functionalism and grammar / T.Givon. – Amsterdam: John Benjamins, – 1995. – 486 p.; Lakoff, G. Metaphors we live by. / G.Lakoff, M.Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, – 1980. – 242 p.; Lakoff, G.P. Cognitive Scientist Looks at Daubert // American Journal of Public health / Supplement 1, – 2005. Vol 95, No 1, – 160 p.; Дейк, Т.А. ван. Язык, познание, коммуникация. / Т.А. ван Дейк. – М.: БГК. им. И.А.Бодуена де Куртене, – 2000. – 310 с.; Ullman, S. Language and meaning. / – Collected papers (Language and style series). / S.Ulmann, – London: Blackwell, – 1973. – 175 p.

- dilə daxil olan terminləri leksik fenomen kimi tədqiq etmək;
- bədii ədəbiyyatın leksik fondun zənginləşməsinə təsirini müəyyənləşdirmək;
- dilin leksik fondunun dilin səviyyələri ilə əlaqəsini təyin etmək;
- dildə qloballaşmanın təsirinə ən çox məruz qalan sahələr və yaranan ifadələri müəyyənləşdirmək;
- ingilis dilinin, o cümlədən digər dillərin leksik qatının zənginləşməsinə qloballaşmanın təsirini qarşılaşdırma-tutuşdurma yolu ilə təhlil etmək;
- elmi-texniki inkişafın dilin leksik fondunun zənginləşməsinə təsiri imkanlarını araşdırmaq;
- amerikanlaşmanın ingilis dili leksik fondunun zənginləşməsinə təsirini tədqiq etmək.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat materialı kimi xeyli miqdarda tipik söz, ifadə və cümlələr (kontekst daxilində) tədqiqata cəlb edilmişdir. Tədqiqat işində nəzəri dilçiliyin ənənəvi metod və üsullarından: təsvir, müşahidə, tutuşdurma, komponent təhlil və s. istifadə edilmişdir.

Müəliflərin çıxarılan əsas müddəalar:

– İnsanlar tərəfindən tam nəzarət oluna bilməyəcək qədər mürəkkəb olan qloballaşma fenomeni bu gün ayrı-ayrı xalqları bir-birinə yaxınlaşdırır, onların bir-birinə qarşılıqlı təsirini daha da intensivləşdirir. Qloballaşma yeni diskurs nizamı, neoliberal siyasi baxışlara əsaslanan diskurs janrları və üslublarının yeni struktur biçimidir;

– Müxtəlifmədəniyyətli xalqların dilöyrənmədə seçdikləri mövzu sahələri eynidir. Bu sahələrdəki bəzi sosial-mədəni mahiyyətli fərqlər nitq vərdişlərinin inkişafını qismən ləngidir, çünki milli mədəniyyətlərdəki bəzi fərqliliklər kommunikasiya aktında qarşılıqlı anlaşmada müəyyən problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır;

– Mədəniyyətlərarası kommunikasiya müxtəlif millətlərin bir-biri ilə ünsiyyətidir. Mövcud şəraitə uyğunlaşmaq üçün dil daşıyıcıları olmayanlar öyrəndikləri dili və həmin dildə yaranmış mədəniyyəti öyrənməlidirlər, əks təqdirdə kommunikativ uğursuzluqlar yaranma ehtimalı yüksəkdir;

– Müasir dilçilikdə qloballaşan dünyamızın daha yeni, müasir baxış çərçivəsindən tədqiqinə ehtiyac vardır. Dildə dəyişikliklərin ən bariz nümunələrindən biri dəyişən zamanın tələbinə kimi yeni leksik vahidlərin dilə daxil olmasıdır. Dünyada elmi-texniki, sosial inkişafın nəticəsi kimi yeni məşğulluq sahələri yaranır ki, bunun da təsirindən dilin leksik qatında yeni sözlər yaranır;

– Neologizmlər əvvəlcə ümumi istifadədə olmasalar da, tezliklə dilin ümumişlək hissələrinə çevrilə bilər. Neologizmlər bir sıra amillərdən asılı olaraq, dilin leksik qatının tərkib hissəsi kimi çıxış edir və ən vacibi isə onların cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsidir;

– Neologizmlər yeni məna tələb edən mövcud leksik vahidlər, inkişaf edən cəmiyyətin göstəriciləridir;

– Qloballaşmada dildə qısaldılmış sözlər daha çox yaranır. Bu cür neologizmlərin yaranmasının səbəbini dilçilər müasir həyatın dinamik inkişafı ilə əlaqələndirirlər. Onlardan bir qismi daha işlək, digər qismi isə nisbətən az işləkliyə malik olur;

– Lüğətin fəal işlənmə sahəsinə geniş şəkildə istifadə edilən sözlər daxildir. Əsas lüğət fondunu təşkil edən bütün sözlər və ixtisasla əlaqədar olaraq, dilin ayrı-ayrı sahələrində istifadə edilən terminlər daxil olur, çünki ixtisasla əlaqəli sözlər hamı tərəfindən işlədilməsə də, bu və ya digər ixtisas sahəsində çalışanlar onlardan peşə fəaliyyətlərində fəal şəkildə istifadə edirlər;

– Lüğətin passiv qatına işlənmə tezliyi zəifləmiş, köhnə bədii ədəbiyyat və lüğətlərdə qalmış, az sayda adama tanış, eyni zamanda, müəyyən münasibətlərlə əlaqədar dilin leksik qatına yenidən gəlmiş və tam möhkəmlənməmiş sözlər aid edilir. Belə sözlər həmin dilin daşıyıcılarının əksəriyyəti tərəfindən işlədilmir;

– Sözlərin yeni mənalarının çoxu insan fəaliyyətinə aid olan müxtəlif sahələrdə işlənməyə sadə sözlərdə yaranır. Yeni mənalar daha çox gündəlik lüğətdə əmələ gəlir;

– Bu gün Amerika ingiliscəsində kəmiyyət etibarlılığı ilə nə qədər sözün yalnız amerikalılara aid olduğunu demək çətinidir. Bu fikri Amerika ingiliscəsində ümumilikdə nə qədər sözün olmasının müəyyənləşdirilməsinin çətinliyinə də şamil etmək olar. Bunu yalnız son dövrlər Amerika ingiliscəsinə dair buraxılmış lüğətlərin köməyi

ilə müəyyənləşdirmək olar. Bununla lüğət tərkibində baş verən dəyişiklikləri aydınlaşdırmaq olar;

– Alınmış sözlərin mənimsənilməsində vacib əlamətlərdən biri alınma sözün dildə sözdüzəltmə prosesində iştirak etməsidir. Bu və ya digər sözdüzəltmə modelinin təsvirində diqqəti onun əsas əlamətləri – məhsuldarlığı, aktivliyi, sabitliyi, həyat qabiliyyətliyi cəlb edir. Sözdüzəltmənin mənimsənməsi mənbə dildən bütöv söz yuvası, yəni eyni vaxtda düzələn söz kökü, əsas dildəki daxili forma resipiyentin dilində yenidən yaşaya bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində linqvokulturoloji qloballaşmanın səciyyəvi cəhətlərinin üzə çıxarılması, qloballaşma aspektləri sistemində onun ilkinliyinin əsaslandırılması, müasir dünyada ingilis dilinin global dil statusu, dünyanın çeşidli mədəniyyət və dil palitrasında identikliyi qorumaqla bərabər, onları vahid linqvomədəni məkanda birləşdirməsi xüsusiyyətlərinin şərhini onun elmi yeniliyi kimi dəyərləndirilə bilər. İşin elmi yeniliyi həm də tutuşdurulan hər iki dilin bədii irsi, müxtəlif dövrlərdə çap olunmuş qəzet materialları, elmi-publisistik oçerklərdən seçilmiş söz və cümlələr, eyni zamanda, şanlı zəfərimiz və Covid-19 mövzusunda dildə yeni yaranan söz və ifadələrin seçilməsi və onların koqnitiv təhlilə cəlb edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti global mədəniyyətin yaranmasının linqvistik aspektdən əsaslandırılması, fərqli mədəniyyətlərdə linqvokulturoloji biliklərinin mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə gerçəkləşməsində ingilis dilinin global dil kimi rolunun şərhindən ibarətdir. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti həm də onun nəticələrindən bu sahədə gələcəkdə aparılacaq yeni araşdırmalarda, tədqiqatın mövzusu ilə bağlı problemlərin yeni paradigmə əsasında daha ətraflı öyrənilməsinə nəzəri zəmin yarada bilməsindədir. Tədqiqat işinin nəticələrindən leksikologiya, üslubiyyat, koqnitiv dilçilik, diskurs nəzəriyyəsi, dil və mədəniyyət, ümumi dilçilik üzrə vəsait, mühazirə mətnləri və magistr işlərinin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqat işinin əsas müddəaları Azərbaycanda və xaricdə müxtəlif elmi jurnallarda və elmi xəbərlərin toplularında məqalələr və tezislər şəklində çap olunmuşdur.

Dissertasiyanın nəticələri leksik vahidlərin mənimsənməsi, öyrənilən dillərin lüğət tərkibinin tədrisi və zənginləşməsində tətbiq oluna bilər.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat işi Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı-1 kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın “Giriş” hissəsi 6 səhifə, 10612 işarə, I fəsil 53 səhifə, 99494 işarə, II fəsil 41 səhifə, 77975 işarə, III fəsil 28 səhifə, 52186 işarə, “Nəticə” 3 səhifə, 4211 işarədir. Dissertasiyanın ümumi həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla 244 478 işarədir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyekti və predmeti, məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, aprobasiyası, tətbiqi və strukturu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın I fəslı “**Qloballaşmanın müasir dilçilikdə yeri**” adlanır. Burada qloballaşmanın əksər hallarda dar mənada anlaşılaraq ayrı-ayrı insanlar üçün fərqli anlam ifadə etmədiyi qeyd olunur. Bir tərəfdən, qloballaşma termini bir qrup insan tərəfindən yerli mədəni dəyərləri, lokal milli dilləri məhv edəcək, amerikan dəyərlərinin və həyat-tərzinin tətbiqi ilə nəticələncək, eləcə də, insanları asılı vəziyyətə salacaq super mənfə qüvvə kimi qəbul edilir. Digər tərəfdən, qloballaşma daha əlverişli həyat standartları, rifah halı və demokratiya vəd edən gələcək başa düşülməkdədir.

I fəslin “**Mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın müasir dilçilikdə yeri və əsasları**” adlanan birinci paragrafında mədəniyyət-lərarası əlaqə, dialoq ifadəsinin müasir dünya elmində yeni mərhələnin başlanmasından xəbər verdiyi haqqında məlumat verilir. İki millətin mədəniyyətlərinin uyğunsuz olma şəraitini istisna etsək (məsələn, müharibə zamanı), xarici dili öyrənən şəxslərdə həmin

dilin daşıyıcılarına qarşı müsbət yaxınlaşma, mehriban anlama aşılamaq lazımdır, laqeyd mənfi münasibətlər isə qəbul olunmazdır.

Sözlü (verbal) ünsiyyət vasitəsilə insan xarici dildə danışır, digər millətin nümayəndəsini başa düşür və dərk edildiyini anlayanda sevinir, tədricən dil maneəsi dağılır. İnsan yenə də xarici dildə danışmaq sevincini yaşamaq istəyir.

“Qloballaşmanın real əsasları və müxtəlif sistemli dillərə təsiri” adlı ikinci paragrafda dilin hər birimizin həyatında istənilən sahədə mühüm rol oynadığı qeyd olunur və dillərin qloballaşmanın təsirinə məruz qaldığı göstərilir. Ailədə, cəmiyyətdə, siyasi, elmi və ümumiyyətlə, gündəlik fəaliyyətimiz dillə bağlıdır. Dil səsləndirilməlidir, səsle verilən məlumat eşidilməlidir və qavranılaraq dərk edilməlidir. Belə olduqda dil sərəştəsi (kompetence) həyata keçir (performance), yəni ünsiyyət baş tutur. Bu fonda da dil faktları işlək xarakter almağa nail olur. Dilin ünsiyyət vasitəsi olması onun sistemliliyindən irəli gəlir. M.Peşenin yazdığı kimi, struktura xas olan üç əlamətin üçü də dildə özünü göstərir:

1) *bütövlük*; 2) *transformasiya*; 3) *özünüidarə*³.

Təbii dilin inkişafı, eləcə də dildə yeni sözün yaranması sinif, peşə, vəzifə, yaş qrupu və digər sosial amillərdən qaynaqlanır.

I fəslin üçüncü paragrafı **“Qloballaşmanın dilin leksik fondunun zənginləşməsinə təsiri”** adlanır. Bu paragrafda dilin lüğət tərkibinə qloballaşmanın potensial təsirləri araşdırılır. Dilin sosial kontekstlə əlaqəli şəkildə öyrədilməsinin zəruriliyi və nitq prosesində istifadə edilən dil funksiyaları ilə maraqlanan alimlərdən biri də M.A.K.Həlidaydır. Dilin funksiyaları haqqında güclü bir nəzəriyyə işləyib hazırlamaqla D.Haymsın kommunikativ kompetensiya konsepsiyasını tamamlayan M.A.K.Həliday dilin əsas funksiyalarını aşağıdakı şəkildə və ardıcılıqla təsvir etmişdir:

1) *vasitə funksiyası – şeyləri əldə etmək üçün dildən istifadə*;

2) *tənzimləmə funksiyası – başqalarının fəaliyyətinə nəzarət etmək üçün dildən istifadə*;

3) *interaktiv funksiya – başqaları ilə qarşılıqlı əlaqədə olmaq üçün dildən istifadə*;

³ Пешё, М. Контент – анализ и теория дискурса / М.Пешё. – М.: Прогресс, Квадратура смысла. Французская школа дискурса, – 1990. – с. 336.

4) *fərdi funksiya* – *fərdi hiss və mənanı ifadə etmək üçün dildən istifadə edilməsi*;

5) *metadil funksiya* – *öyrənmək, kəşf etmək üçün dildən istifadə*;

6) *təsəvvür (təxəyyül) funksiyası* – *təxəyyül dünyası yaratmaq məqsədilə dildən istifadə*;

7) *ifadə funksiyası* – *ünsiyyət yaratmaq üçün öyrənilən dildən istifadə*.⁴

İngilis dili dünyanın 74 ölkəsinin rəsmi dövlət dilidir. Bu göstəriciyə görə, o, digər dünya dilləri arasında birinci yer tutur. Digər dünya dilləri, o cümlədən, BMT-nin Baş Assambleyasında işlək dillərdən olan Çin və rus dilləri 10-dan az dövlətin rəsmi dilidir.

Qeyd edək ki, dünyada ingilis dilindən əsasən üç fərqli məqsədlər üçün istifadə edilir:

1) doğma ana dili kimi (İngiltərə, ABŞ, Avstraliya, Yeni Zelandiya və s.);

2) ikinci dil kimi (Hindistan, Pakistan, Nigeriya və s.);

3) xarici dil kimi.

Hazırda üçüncü qrupda qərar tutmuş insanların ikinci qrupa keçidi müntəzəm şəkildə baş verməkdədir. Bu hal, əsasən, ingilis dilinin nüfuzunun sürətlə artdığı Danimarka, Kosta-Rika, Niderland, Surinam və Filippin adalarında müşahidə olunur.

Müasir tədqiqatlarda ingilis dilinin aşağıdakı 5 üstün cəhəti qeyd edilir:

1. İngilis dili dünyada ən çox tədris edilən dildir və beynəlxalq dairələrdə ən çox üstünlük verilən ortaqlıq ünsiyyət vasitəsidir. O, digər dillərlə olan əlaqələrinə görə bütün dünya dillərindən üstün mövqedədir.

2. İngilis dili digər dillərlə əlaqə baxımından ən çox hibrid sözlər və birləşmələr yaratmış dildir. Bu sahədə də ingilis dili bütün dillərdən irəlidədir.

3. Son 50-60 ildə ingilis dili digər dillərə ən çox alınma söz vermiş dildir. Bu baxımdan, ingilis dili alınma sözlər baxımından ən zəruri dil kimi təqdim edilməlidir.

⁴ Halliday, M.A.K. An introduction to Functional Grammar (second edition). / M.A.K.Halliday. – London: Arnold, – 1994. – p.176

4. Üçüncü Dünya ölkələrində ingilis dili elm və texnologiya, siyasət və hüquq sahələrində ən yüksək ünsiyyət vasitəsidir. İnkişaf etmiş sənaye ölkələrində ingilis dili, bir tərəfdən, elm və texnologiya sahələrində, digər tərəfdən, maliyyə və turizm sahələrində müstəsna əhəmiyyət kəsb edən dildir. İngilis dili İsveç şirkətlərində, Niderland universitetlərinin mühazirə otaqlarında, auksionlarda və elmi tədqiqat laboratoriyalarında kommunikasiyanın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

5. İngilis dili bütün dünya dil icmalarının lingvistik dəyişiklik və transformasiya məqsədi kimi çıxış edir.

İngilis dilinin beynəlxalq əhəmiyyətinə dair 12 cəhətə diqqət çəkilir:

1. İngilis dili beynəlxalq təşkilatların və konfransların rəsmi dilidir. Dünyada fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların təqribən 85 %-i rəsmi dil kimi yalnız ingilis dilindən istifadə edir. Həmçinin, ingilis dili maliyyə institutlarının da əsas dilidir.

2. Hazırda ingilis dili elm və texnologiyanın beynəlxalq vahidi kimi çıxış edir.

3. İngilis dili beynəlxalq bank fəaliyyəti, iqtisadi və ticarət əlaqələrinin dilidir.

4. İngilis dili global brendlərin reklam dilidir.

5. İngilis dili audiovizual məhsulların (film, TV, müasir musiqi və s.) dilidir.

6. İngilis dili beynəlxalq turizmin dilidir.

7. İngilis dili ali təhsilin dilidir.

8. İngilis dili beynəlxalq təhlükəsizliyin dilidir.

9. İngilis dili beynəlxalq hüququn dilidir.

10. İngilis dili yazılı və şifahi tərcümənin əsas dilidir.

11. İngilis dili texnoloji nailiyyətlərin yayılma dilidir.

I fəslin dördüncü paragrafi ***“Neologizmlər qloballaşma prosesinin nəticəsi kimi”*** adlanır. Qloballaşma dönməsində dildə qısaldılmış sözlər çox yaranır. Bu isə çoxlu sayda neologizmlərin yaranmasına səbəb olur. Məsələn, götürək *“demo”* sözünü. Bu söz *“demonstration”* sözünün qısaldılmış formasıdır. *“Frog”* və *“fridge”* sözləri *“refrigerator”*, *“trank tranquilizer”* sözlərindən əmələ gəlmişdir. Bir çox dilçilər bunu müasir həyatın dinamik inkişafı ilə

əlaqələndirir. Lakin digər səbəblər də araşdırılmalıdır. Əsas səbəblər arasında ritm, ahəngdarlıq tələbləri də vardır ki, bunlar daha çox bir hecalı sözlərdə baş verir.

“Blend” (qarışdırma) yolu ilə düzələn sözün mənasını tapmaq üçün həmin sözün yaranmasında iştirak edən tərkibləri təhlil etmək lazımdır. Qarışdırmalarda ya ilk tərəf kök kimi iştirak edir, son hissə atılır və yaxud ikinci tərəf saxlanılır, ilk hissə atılır. “Blend”lərin iki növü vardır. Bunlar söz birləşmələrinin tərəflərinə görə fərqlənir. Bu iki növdən birinə əlavə, digərinə isə məhdudlaşdırıcı deyilir. Məhdudlaşdırıcı növdə birinci tərəf ikinci növ təyinedici kimi işlənən təyini söz birləşməsinə çevrilir. Məsələn, “*cine*” (*matographic pona*) *rama – cinerama*, *medicare – medical care*, *telecast – television broadcast*”.

Əlavəedici növ bağlayıcı ilə birləşən mürəkkəb sözlərdən yaranır. Məsələn, “*smog-smoke and fog*” (tüstü və dumanın qatışığı). Hər iki növdə həm səs, həm də mənanın sürüşməsi baş verir. Ancaq semantik əlaqələr fərqli olur. Tərkibləri sinonim ola bilər və yaxud eyni semantik sahəyə və eyni leksik-qrammatik sinfə daxil ola bilər. Məsələn, “*French + English = Frenglish*”.

Məsələn, “*bench*” sözü taxtadan yaxud daşdan olan oturacaqdır (*carpenter table*). Dilçilərin əksəriyyəti semantikanı yalnız omonimlərin yaranmasına səbəb olan sözün mənasındakı dəyişiklik kimi başa düşürlər. Məsələn, “*flower*” (*çiçək*) və “*flour*” (*un*).

Qloballaşma dövründə sözlərin məna genişlənməsi lüğətin zənginləşməsinə gətirib çıxarır. Sözlərin məna genişlənməsi lüğətin inkişafına, artmasına səbəb olan əsas amillərdən biridir. Məna genişlənməsi sözlərin çoxmənalılığını şərtləndirir. Bu da dilin lüğət tərkibində çoxlu sayda yeni sözlərin yaranmasına səbəb olur.

“Müasir ingilis dilinin leksik fondunun yaranmasının real əsasları” adlanan II fəsil üç paragrafdan ibarətdir. **“Dilə daxil olan terminlər leksik fenomen kimi”** adlı birinci paragrafda dilin inkişafının müəyyən mərhələsində söz yaradıcılığı nəzəriyyəsinin yeni sözlərin yaranması və bu barədə məlumatlar verdiyi, həm də belə sözlərin yaranması üçün yeni qaydalar yarada bildiyi qeyd edilir. Bu qaydalar əsasında isə dildən istifadə edənlər sinxron planda

yeni düzəltmə və mürəkkəb sözlər yaratmaq imkanı əldə edirlər⁵. Dilin leksik sistemində məna xüsusiyyətinə görə hazır vahidlər olub, xüsusi bir qrup yaradan birləşmələr vardır. Həmin qrupa daxil olan sözlər öz leksik-semantik səciyyəsinə görə ümumi sözlərdən və xüsusi adlardan fərqlənir. Həmin qrupa daxil olan leksik vahidlər, bir qayda olaraq, öz lüğəvi mənalardan uzaq olur və əslində, ayrılıqda müstəqil mənaya malik olmur. Daha dəqiqi, birləşmələrin tərkib hissəsi birləşmədə ifadə olunan ümumi bir mənanın yaranmasına xidmət göstərir. Qrammatik cəhətdən həmin birləşmələrin tərkib hissələri diskretlikdən, yəni müstəqillikdən məhrum olur. Başqa sözlə, özlərinin ilkin morfoloji və sintaktik müstəqil nitq hissəsi və cümlə üzvü olmaq qabiliyyətlərini mühafizə edə bilmir.

Alınma sözlərin dilə daxil olması orta əsr və intibah dövründən intensivləşmişdir. Alınma sözlər arasında barbarizmlər və assimilyasiya olunmamış sözlər də vardır. Bu yenilik qloballaşmanın inkişaf nöqtəsinə çatması ilə əlaqədardır. Alınma terminlər bütün dillərdə vardır. Onların bir qismi mənşəyindən asılı olmayaraq bütün dillərin sahə terminoloji sistemində eyni şəkildə işlənir. Belə terminlər internasional və ya beynəlmiləl terminlər kimi qruplaşdırılır. Ayrı-ayrı dillərdə ingilis dilindən alınmış ümumişlək sözlərin payı çoxdur. Qeyd olunan cəhət terminlərdə daha yüksək səviyyədədir.

Müasir dillər və onların minlərcə sözləri əhatə edən bugünkü zəngin leksikası bu xalqların ilk təşəkkülü ilə əlaqədar olaraq inkişaf etmişdir. Dünyada istənilən dil təkbaşına inkişaf etmək iqtidarında deyil. Xarici aləm ona daim təsir etməklə, onun inkişafı prosesində öz izlərini qoyur. 44 günlük şanlı zəfərimizlə bağlı Azərbaycan dilinə yeni, qürurverici söz və ifadələr daxil olduğunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Onlar “*ititovan*”, “*bayraktar*”, “*pua*”, “*harop*” və s. sözləridir.

Pandemiya dövrü də dilin lüğət tərkibinə təsirsiz ötüşmədi. “Oxford English Dictionary” (OED) siyahısında dekabr ayında koronavirusla bağlı 0.03 milyon token daxil olduğu halda 2020-ci ildə rəsmi şəkildə pandemiya elan edilməsindən sonra sosial şəbəkələrdə 1.750 milyon token mövcud oldu. Qeyd edək ki, *token*

⁵ Чейф, У.Л. Значение и структура языка. / У.Л.Чейф. – М.: Прогресс, – 1975. – 306 с.

OED korpusunda toplanan ən kiçik vahidlərdir. Onlardan ən aktual olanı *Covid-19* sözüdür. Dünya Səhiyyə Təşkilatı virus haqqında geniş məlumatlar verməyə başladı və pandemiya elan etdi.

“Covid-19” mövzusunda “coronacoinages” yaranmağa başladı. Məsələn, alman dilində “*coronaspeck*” Covid-19 mövzusunda işlədilir, “evdə oturmaq” mənasında işlədilir. İspan dilində “*covidiota* və *coronaburro*” sözləri meydana gəldi. Burada “*burro*” meymunlarla bağlı oyun növüdür. “*Doomscrolling*” sözü isə internetdə dayanmadan yeni xəbərləri oxuyanları nəzərdə tutur.

Onları tematik cəhətdən qruplaşdırarkən hiss-həyəcan, qorxu və s. ifadə etməsi ilə təsnifatını vermək olar. Məsələn, “*fobia*” sözü hiss və həyəcan ifadə edir, söz özü məcazi mənada işlədilir. “*Panic attack*” söz birləşməsi də eyni tematik qrupa aid edilir.

Bundan əlavə, “*social distance*” (*sosial məsafə*) söz birləşməsi də dilin lüğət fonduna daxil olaraq işlək sözlər sırasında yer almaqdadır. Digər leksik vahidlərə nəzər salaq:

1. “*Covidiot*” (*someone ignoring public health advice*) (*insan sağlığına dair tövsiyələri qəbul etməyənlər*);

2. “*Covidio party*” (*someone s online parties via on ZOOM or Skype*) (*ZOOM və ya Skype-da kiminsə onlayn yığıncaqları*);

3. “*Covexit*” (*the strategy for exiting lock down*) (*məhdudiyyətləri kənarlaşdırmaq strategiyası*);

4. “*Pandemic*” (*pandemiya*);

5. “*Lockdown*” (*qapanma*),

6. “*Key Workers*” (*əsas işçilər*);

7. “*WFH*” (*working from home*) – (*evdən işləyənlər*),

8. “*ZOOMbombing*” (*hijacking a ZOOM video call*) (*ZOOMda video zənglər*),

9. “*Quaranteams*” (*online teams created during lockdown*) (*qapanmalar zamanı yaranan onlayn komandalar*).

Bəzi dilçilərə görə, “*Zoombombing*” ifadəsi, ola bilsin ki, gələcəkdə çox işlək olan ümumi terminə çevrilsin. Bu “*hoovering up a mess*” ifadəsinin alternativini olaraq işlənə bilər. ZOOM şirkəti dominantlığını itirsə belə, bu ifadənin hələ uzun illər fəal olacağı haqqında dilçilikdə proqnoz verən tədqiqatçılar vardır.

2002-ci ildə SARS, 2009-cu ildə “Swine Flu” (donuz qripisi) ilə bağlı biz bu qədər paylaşmışdıq. İndi isə bizə bu işdə sosial şəbəkələr kömək edir. Onlayn əlaqələr də yeni söz və terminlərin yayılmasında vacib rol oynayır, çünki yaranan terminlər lokal şəkildə işlədilmir. Pandemiya dövründə metaforlar da yaranır. Məsələn, brifinqdə belə bir fikir söylənilmişdir: *“This enemy can be deadly, but also beatable” – to sports, storms, monsters, natural disasters, and more* (*“Bu düşmən öldürücü ola bilər, həm də sancı” – idmanı, tufanları, nəhəngləri, təbii fəlakətləri və daha çoxunu*).

Göründüyü kimi, metaforik söz köçürmələri xüsusi diqqət çəkir və metafor vasitəsi ilə real vəziyyət qabarıq, obrazlı şəkildə çatdırılır.

“Briefing” sözü də məkan bildirən leksik vahid kimi səciyyəlidir. Pandemiya dövrünün ən işlək, hiss və həyəcan motivini özündə ehtiva edən anlayışı kimi səciyyəlidir. Yeni leksik vahidlər dildə yaranmağa başladı ki, bunlar həm tibb, həm də digər sahələrdə işlək hala çevrildilər. Burada bəzi leksik vahidlər arasında yiyəlik halda işlədilənlər də vardır. Məsələn, *Covid-19 s obliteration of demand* (*Covid-19 tələbləri*), *Covid-19 s spread* (*Covid-19 yayılması*) kimi ifadələr sosial şəbəkələrdə yer aldı.

Nominativ səciyyəli leksik vahidlər yaranmağa başladı. Bunlar aşağıdakılardır:

1. *“The coronavirus situation”* (*koronavirusun yaratdığı vəziyyət*);
2. *“Virus factories”* (*virus fabrikləri*);
3. *“A Covid-19 hospital”* (*Covid-19 xəstəxanaları*);
4. *“Covid-19 words”* (*Covid-19 sözləri*);
5. *“Covid-19 Data”* (*Covid-19 statistikası*);
6. *“Covid -19 news”* (*Covid-19 xəbərləri*);
7. *“Covid-19 committee”* (*Covid-19 komitəsi*);
8. *“A virus outlier”* (*virus hegomonluğu*);
9. *“Covid-19 patients”* (*Covid-19 xəstələri*);
10. *“Covid-19 hotspot”* (*Covid-19 hotspotları*);
11. *“Corona law”* (*korona qanunu*).

Sadaladığımız bu ifadələr sosial şəbəkələrdə geniş şəkildə istifadə edilərək yaşamın reallığını əks etdirir.

Leksik vahidlər hər bir dildə yeniliyə söykənir. Sosial şəbəkələrin yeni leksik vahidlərin yaranmasında və yayılmasındakı rolu danılmazdır. Belə sözlərin necə yaranmasını öyrənmək vacibdir, çünki yeni yaranan leksik vahidlər müəyyən linqvistik proseslərin təsirinə məruz qalır. Onların hansı struktur-semantik növlərə aid olması, həyatın hansı sahəsində daha çox istifadə edilməsi müəyyənləşməlidir.

Prefiks və suffikslər də bu leksik vahidlərin yaranmasında məhsuldarlıq nümayiş etdirir. Covid-19 mövzusunda prefiks və suffikslər konnotativ məna çalarları yaradır. Bir neçə prefiksi buna misal göstərmək olar:

-*Un-*, *dis-*, *in-* prefiksləri neqativ, əks mənalarda işlədilir. Məsələn, “*unmitigated calamity*”, “*unexciting*”, “*unhappy*”, “*disagree*”, “*dislike*”, “*inarticulate*”, “*inactive*”, “*undo*”, “*unblock*” və s.

Yeni sözlərin yaranmasında ən çox işlənən sözdüzəldici suffikslər bunlardır:

-*ation* (feillərdən isim düzəldir), məsələn, “*vaxin-ation*”, “*reconcili-ation*”, “*regul-ation*”;

-*ant* (feillərdən şəxs bildirən sözlər düzəldir), məsələn, “*inhabit-ant*”, “*protest-ant*”;

-*er* (feillərdən şəxs bildirən sözlər düzəldir), məsələn, “*Key Worker*”;

-*ment* (feillərdən isim düzəldir), məsələn, “*appoint-ment*”, “*accomplish-ment*”;

-*ee* (hərəkət bildirən sözlərdən şəxsə aid sözlər düzəldir), məsələn, “*employ-ee*”, “*detain-ee*”, “*pay-ee*” və s.

Covid-19 mövzusunda bəzi söz və ifadələrin yaranmasında fəal iştirak edən prefikslər vardır ki, *-pre*, *-post*, *after* söz önünü misal göstərmək olar.

Onlardan aşağıdakıları nümunə kimi təqdim etmək olar:

1. *Pre-coronavirus*,
2. *Post-coronavirus*,
3. *Pre-virus*,
4. *Pre-covid*,
5. *Post-covid*.

Beləliklə, dildə çoxlu Covid-19 mövzusunda sözlər yaranmışdır. Onlardan bəziləri obrazlılığı, az obrazlılığı və ya ifadəliliyinin olmaması ilə şərtləndi. Lakin bu və ya digər formada işlək oldular.

Onlardan bəzilərini təqdim edirik:

1. *Vaxin* (*peyvənd*),
2. *Pandemy* (*pandemiya*),
3. *Injection* (*inyə*) və s.

Qeyd edək ki, mənfi çalara malik, neqativ konnotasiya yükünü özündə daşıyan leksik vahid və ya ifadələrin işlədilməsi pandemiya dövrü üçün xarakterik haldır. Covid-19 sözü neqativ konnotasiyaya malikdir.

Bununla bağlı yaranan aşağıdakı ifadələr buna misal ola bilər:

1. *Killer or threat, killer* (*öldürən, cəllad*);
2. *A nasty blast* (*bərk partlayış*);
3. *A natural disaster* (*təbii yoluxma*);
4. *A major threat* (*əsas təhlükə*);
5. *Punishment* (*cəza*);
6. *An unmitigated calamity* (*qarşısıalınmaz bəla*);
7. *A health emergency* (*təcili yardım*);
8. *Known enemy* (*məlum düşmən*);
9. *Quarantine and chill* (*karantin və acı günlər*);
10. *Virtual happy hour* (*virtual xoşbəxt saat*) və s.

Onu da qeyd etməliyik ki, bu mövzuda “collocations” geniş istifadə olunmaqdadır.

Məsələn:

1. *Letting the virus out of the bag* (*virusa son qoymaq*);
2. *Covid dries up a cash now* (*Covid indi hesabları qurudur*);
3. *The ill wind of Covid-19* (*Covid-19-un xəstə küləyi*);
4. *The sting of Covid-19* (*Covid-19 sancması*).

Bundan əlavə, Covid-19 mövzusunda xeyli söz birləşmələri meydana gəlmişdir. Onlardan bəzilərini təqdim edirik:

1. *Covid-19 deaths* (*Covid-19 ölümləri*);
2. *Virus – related* (*virusla əlaqəli*);
3. *Covid strikes (firms)* (*Covid-19 zərbə endirir*);
4. *Virus control* (*virusa nəzarət*);

5. *Virus-induced (slump) (süstlük).*

Qısaltmaların da yaranması pandemiya dan yan keçmədi. Məsələn, “PPE” qısaltması “*həyatqurtaran*” mənasında işlənməyə başladı. “*Quaz quarantine*”, “*sanny sanister*” sözlərinin qısaltması olaraq meydana çıxdı.

İsim-isim (noun-noun type) birləşməsindən əmələ gələn və nominativ səciyyə daşıyan birləşmələr də vardır. Məsələn:

1. *Outbreak (yayılma)*,
2. *Shock (şok)*;
3. *Crisis (böhran)*;
4. *Pandemic (pandemiya)*;
5. *Cases (vəziyyətlər)*;
6. *Hit (vurmaq)* kimi sözləri göstərə bilərik.

Qeyd edək ki, bəzi söz və ifadələr səbəb əlaqəsi ilə bağlanır.

1. *The coronavirus recession (koronavirusun tənəzzülü, enişi)*;
2. *The Covid-19 catastrophe (Covid-19 fəlakəti)*;
3. *The Covid-19 shutdown (Covid-19 qapanması)*;
4. *The Covid-19 lockdown (Covid-19 təcridi)*;
5. *The Covid-19 calamity (Covid-19 bəlası)*;
6. *The Covid-19 deaths (Covid-19 ölümləri)*;
7. *The Covid-19 restrictions (Covid-19 məhdudiyyətləri)*;
8. *Corona holiday (korona tətilləri)*.

Beləliklə, Covid-19 mövzusunda yaranan yeni leksik vahidlərlə tanışlıq sosial şəbəkələrdə başladı və bu tanışlıq davam edir. Davam etdikcə isə dilin leksik fondunda zənginləşmə ilə səciyyələnir.

Alınma söz problemini linqvistik, eyni zamanda sosial hadisədir və sözləmə prosesi olmadan hansısa dilin inkişafını mümkünsüzdür. B.A.Serebrennikovun fikrincə, “*yad söz daha ekspressiv görünür, bu cəhətdən tanış və adi milli sözədən üstündür*”⁶. Alimin fikri ilə tam razılaşmaq mümkün deyil, çünki “ekspressiv” görünən hər sözün dilə qəbulu bəzən dili ağırlaşdırı bilər. Alınmaları

⁶ Серебренников, А. Роль человеческого фактора в языке. / А.Серебренников. – М.: Наука, – 1988. – с.82.

tədqiq edən alimlərdən İ.M.Kreyın sözalma hadisəsini “*bir dilin təsiri altında başqa bir dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi*” adlandırır⁷.

II fəslin ikinci paraqrafı “*Bədii ədəbiyyatın leksik fondun zənginləşməsinə təsiri*” adlanır. Burada bədii ədəbiyyatın leksik qatın zənginləşməsinə verdiyi töhfələr və potensial imkanlar ön plana çəkilir. Dilçilik baxımından ən müxtəlif profilli mətnlər tədqiqata cəlb oluna bilər və onların təhlil edilmə aspektləri də müxtəlif ola bilər. Məsələn, K.M.Abdullayevə görə, “*hər hansı ədəbi mətn prinsip etibarilə həm sintaktik, həm fonetik, həm leksik, həm də morfoloji aspektlərdən təhlilə cəlb edilə bilər*”⁸.

II fəslin üçüncü paraqrafı “*Dilin leksik fondunun dilin qatları ilə əlaqəsi*” adlanır. Dilin köksöz yuvalarının semantik-funksional və struktur təkamülündən bəhs edərkən qeyd etməliyik ki, ədəbi dilin lüğət tərkibinin inkişafında ictimai-siyasi hadisələrin təsiri böyükdür. Cəmiyyətin iqtisadi, siyasi, ictimai-mədəni həyatındakı inkişaf dilin leksik-terminoloji potensialının zənginləşməsinə real zəmin yaradır. Dilin yeni sözlərlə zənginləşməsi və mövcud mənalarının dəyişilməsi ictimai həyatda və ictimai fikirdə yaranan yeni inkişaf əlaqədardır. Dilin lüğət tərkibi tələbatla bağlı müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalır. Bu sözlərin bir çoxu digər törəmə sözlərin tərkibində toplanmış, qəlibləşmiş, bir qismi arxaizmə çevrilmiş, bir qismi isə müasir dövrə qədər gəlib çıxmışdır.

“*Dildə qloballaşmanın təsirinə ən çox məruz qalan sahələr və yeni yaranan ifadələr*” adlanan III fəsildə dilə bununla bağlı daxil olan söz və ifadələr araşdırılır. Bu fəslin “*İngilis dili və digər dillərin leksik fondunun yaranmasına qloballaşmanın təsirinin müqayisəli təhlili*” adlı birinci paraqrafında ingilis dili və digər dillərin leksik fondunun yaranmasına qloballaşmanın təsirinin müqayisəli təhlili araşdırılır. Qloballaşma prosesinin labüdlüyünü və bu prosesə inteqrasiyanın qaçılmaz olduğunu nəzərə alaraq, elm və təhsil sahələrinin qloballaşma prosesinə uyğunlaşmaya nail olmaq üçün bir sıra islahatların həyata keçirilməsi zəruridir. Məhz bu

⁷ Крейн, И. Французские заимствования XIX века в английском литературном языке: /Дисс.кандидата филологических наук/ – М., 1963. – с.1.

⁸ Abdullayev, K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. / K.M.Abdullayev. – Bakı: Maarif, – 1999. – s.179.

sahələrdə təkcə yeni bilik və texnologiyalar deyil, həm də insan fəaliyyətinin bu və ya digər formalarının yeni mexanizm və üsulları da gənc nəsə ötürülür. Bu baxımdan, müxtəlif dünya ölkələri elm və təhsil sahəsində qarşılıqlı və səmərəli əməkdaşlığa nail olarsa, bundan bütün bəşəriyyət faydalana bilər. Qloballaşmanın mahiyyəti hər bir şəxsin bütün dünyanın vətəndaşı olması, ümumbəşəri anlamda faydalı işlər görməsidir. Lakin, bu cür qarşılıqlı fəaliyyət öz-özünə formalaşa və ya göydən düşə bilməz. Onu məqsədyönlü şəkildə həyata keçirmək lazımdır.

Qloballaşma müxtəlif dillərə fərqli şəkildə təsirlə səciyyələnir. Lakin burada maraq doğuran məsələ ondan ibarətdir ki, hər hansı bir dil təsirə daha çox məruz qalırsa zaman-zaman bu təsir nəticəsində yaranan dəyişikliklər digər dillərə nüfuz edir. Məsələn, qloballaşmanın ingilis dilinin leksik fonduna bu və ya digər dərəcədə təsiri digər dillərə alınma söz və terminlərin daxil olması ilə nəticələnir. Burada qloballaşmanın bir dilə birbaşa və ya dolayı yolla təsirini inkar etmək olmaz.

III fəslin ikinci paragrafı ***“Elm və texnikanın inkişafının dili leksik fondunun zənginləşməsinə təsiri”*** adlanır. Yeni mənalar kəşb edərək, başqa sahələrdə də istifadə edilən terminlər də vardır. Elmin bir sahəsinə məxsus terminlər inkişaf edərək tədricən digər sahələrə keçir. Məsələn, ümumi termin olan “system” kibernetika elmində yeni mənada işlənir. Burada ən azı bir-birilə əlaqəli olan iki hissədən ibarət olan bir şey nəzərdə tutulur. “Logic” sözü isə elektronikada yeni mənada işlənir. Bu zaman elektronik dövrələr vasitəsilə kompüterlə idarə olunan ardıcıl əməliyyatlar nəzərdə tutulur.

Beynəlmiləl neologizmlərin böyük bir qismi heç bir müasir dillə bağlı deyildir, əsasən yunan və latın dillərinə məxsus elementlərin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Hər hansı bir sözün geniş şəkildə işlədilməsi, bir dildən başqasına keçməsi və nəhayət beynəlmiləl terminə çevrilməsi onun ifadə etdiyi anlayışla, hadisə və proseslə əlaqədardır. Bu mənada elmi-texniki nailiyyətlər artıqca zərurətdən doğan məfhumlar və anlayışları ifadə edən sözlərin beynəlmiləl terminlərə çevrilməsi prosesi də sürətlənir.

Üçüncü paragrafda ***“Amerikanlaşmanın ingilis dili leksik fondunun zənginləşməsinə təsiri”*** nəzərdən keçirilir. Amerika

ingiliscəsi siyasi Amerika tarixinin ən böyük tərkib hissəsi kimi tanınır. “Amerikanizm anlamı” – Amerika Birləşmiş Ştatlarında danışılan ingilis dilinə məxsus xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən söz və ya sabit söz birləşməsi kimi dəyərləndirilə bilər. Bu özünü Şimali Amerikalıların heyvanlara və bitkilərə verdiyi adlarla büruzə verdi. Bu Amerika xalqının ingilis dilinə ilk və ən böyük töhfəsi kimi qiymətləndirilir.

Müxtəlif illərdə, məsələn, 1608-1612-ci illərdə alınmış “*corn*” (*taxıl*) və “*catfish*” (*dəniz pişiyi*), 1609-1613-cü illərdə alınmış “*raccoon*” (*yenot*), “*moose*” (Amerika sığını) kimi sözlər dilin lüğət tərkibinə keçmişdir.

Amerika ingiliscəsinin yaranması XVII əsrə təsadüf edir ki, bu da ilk müstəmləkələrin yarandığı dövrdür. Müstəmləkələrin artması ingilis dilinin Amerikada istifadəsini sürətləndirdi. Buna əlamətdar günlərin qeyd olunması təkan verdi. Belə ki, 1621-ci ildə Şükranlıq bayramının (Thanksgiving Day) qeyd olunması (bu ABŞ-də və Kanadada qeyd olunur), 1636-cı ildə Dövlət məktəbinin (Public School) açılışı, 1696-cı ildə qeyd olunan “Məzun günü” (Alumnus), 1676-cı ildə müstəmləkəçilərin sərhədi dəyişdirməsi (The Frontier) bu sıralamada qərarlaşır. Xronoloji rəqəsdən nəzər salsaq, XVIII əsr əsasən 1736-cı ildəki Milli Dirçəliş (Awakening) və 1789-cu il “Mühacir köçü” (Immigrant Migration) kimi hadisələrlə yadda qalmışdır. XIX əsrdə, daha dəqiqi, 1838-ci ildə “yeni texnologiya üsulu” və 1883-cü ildə isə “İlk Göydələnlər” meydana gəldi. XX əsr isə başqa özəllikləri ilə yadda qaldı. Belə ki, amerikalılar 1916-cı ildə “İnsan zəkasını qiymətləndirən intellekt testlərini” (İQ) reallaşdırmağa başladılar. 1985-ci ildə raket təlimi üzrə nəzərdə tutulmuş alimlər üçün (Rocket Scientists) təhsil almaq imkanını reallaşdırdılar. Artıq XX əsrin sonları, 1980-ci il yeni söz və anlayışların meydana gəlməsi ilə səciyyələndi. Bu da qloballaşma dövrünə xas leksik zənginləşməyə səbəb oldu. Belə ki, “Etik investisiya”, “Daxili bazar” kimi söz və ifadələr yarandı.

Bundan əlavə, “*ödəniş*” sözü “*plastic*” sözü ilə əvəz olundu. *Kredit kartlar*, *bankamatik kartlar* kimi anlayışlar dildə geniş istifadə olundu. Daha sonra dildə əsas fiqurlardan hesab edilən “*yuppie*” sözü yarandı. Bu termin XX əsrdə 25-30 yaşlarında gənc, ağıllı,

çevik biznes nümayəndələrini nəzərdə tuturdu. Digər vaxtlarda artıq “*mobil telefon*” (*mobile phone*), “*laptop*” (*laptop or plamtop*) kimi yeni sözlər dili zənginləşdirdi.

İngilis dilinin yeni Amerika variantını “Amerika inqilabı”nın dönüş nöqtəsi hesab etmək olar.

İngilis dilinin Amerika variant bu inqilabın ən yüksək nöqtədə qərarlaşmışdır. “Amerika inqilabı” rəhbərlərinin fikirlərinə nəzər salsaq, görərik ki, onlar bunu müstəqilliyin ən bariz nümunəsi kimi qiymətləndirirdilər.

Hamı tərəfindən qəbul edildikdən sonra adiləşməyə doğru gedən sözlər də vardır. Məsələn, “*hue*” və “*hue and cry*” (*hay-küy*) sözlərindəki “*hue*” (rəng) sözünün mənasının artıq “*hue and cry*” sözündəki “*hay-küy*” mənasını verməməsidir. Daha bir maraqlı fakt ondan ibarətdir ki, bu cür dəyişmələr atalar sözləri və aforizmlərə də sirayət etmişdir. Məsələn, aşağıdakı atalar sözünə nəzər salaq:

/One man s meat is another man s poison//. Burada işlənən “*meat*” (*ət*) sözü “*sweet meat*” (*yemək*) mənasında, birinin çörəyinin-ətinin o birisi üçün zəhər olması anlamında işlədilir.

Bu gün də dilimizdə fəal, işlək sözlər sırasında yer alan “*computer*” (*kompüter, sayğac*) sözü hələ II Dünya müharibəsindən əvvəl *to compute* (*sayan adam*) mənasında işlədilirdi. Hazırda bu söz “*sayan maşın*” mənasında istifadə olunur.

ABŞ-də yeni sözlərin yaranmasının başlıca səbəbi elm və texnologiyanın inkişafı ilə bağlı idi. Bu gün Amerika ingiliscəsində kəmiyyət etibarilə nə qədər sözün sırf amerikalılara aid olduğunu demək çətinidir. Bu fikirləri eyni zamanda ümumilikdə, nə qədər söz olduğunu deməyin çətin olduğuna da şamil etmək olar. Burada bizə yalnız son dövrlər Amerika ingiliscəsinə dair buraxılmış lüğətlərin köməyi ilə müəyyənləşdirmək olar. Bununla sözlərdə baş verən dəyişikliklərə aydınlıq gətirmək olar.

Amerikan ingiliscəsində sözlərin kəmiyyət baxımından nə qədər artığını lüğətdən bilmək olar⁹. Bununla bağlı D.Adger yazır ki, “*kiçik bir vahid məna xüsusiyyətini saxlamaqla müxtəlif formalar*

⁹ United English Braille (UEB). Braille Authority of North America(BANA)// 2 Nowember 2016. Retrieved 2 January – 2017. – p.145.

kəsb edə bilər”¹⁰.

Müəllif buna dair misallarla çıxış edir. Bu zaman o, müxtəlif dialektlərdə işlənən köməkçi fellərdən nümunələr göstərir.

A. /You have na a wrinkle//

/You don t have a single wrinkle//;

B. /Aye, you do na have the champagne in there//

/Yes, you don’t have the champagne in here//¹¹.

Və ya müəllifin digər versiyada işlənmiş cümlə növlərinə nəzər salaq:

A. /I wisna sick or nothin, ye ken//

/I wasn’t sick or anything, you know//;

B. /Never heard of a woman director or onythin//

/I d never heard of a woman director or anything//¹².

Verilmiş misallar variativliyin dil sistemində oynadığı rolunu sübut edir.

Filipson Robert haqlı olaraq qeyd edir ki, bir dilin imperializmi digər dillər üçün xarakterik sayılan imperialistik xüsusiyyətlərə nüfuz edir. Onların integrasiyası qaçılmaz olur.¹³ Müəllif dillərin bir-birinə integrasiyası nəticəsində variativlik daxil olmaqla dil laylarında meydana gələn, baş verən bütün mümkün hallara diqqət çəkir.

Bəzi tədqiqatçılar variativliyin dildə daimi və progressiv, digərləri müvəqqəti proses olduğunu irəli sürərək, ortaq nəticəyə gələ bilmirlər. Ümumilikdə, dildə variativliyin baş verməsində kənar təsirlərin də rolu az deyildir ki, buraya dialektlər, şivələr, əlaqələr, qloballaşma və s. aiddir. F.Y.Veysəlli yazır ki, “*dil vahidlərinin orfofonik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, əlbəttə, bizim öz obyektimizə – dilə hansı məqsədlə yanaşmağımızdan asılıdır. Biz dilin işlənməsinə bütöv bir instrument kimi yanaşsaq, onda onu şaquli və*

¹⁰ Adger, D. Language variability in syntactic theory / In Game Picallo, ed. Linguistic Variation in the Minimalist Framework / D.Adger. – Oxford University Press, – 2014. – p.6.

¹¹ Yenə orada, s.6.

¹² Adger, D. Language variability in syntactic theory / In Game Picallo, ed. Linguistic Variation in the Minimalist Framework / D.Adger. – Oxford University Press, – 2014. – p.7.

¹³ Philipson, R. Linguistic Imperialism and Linguistics // – Oxford: OUP, Linguistic Imperialism, – 1992. – p.50.

üfqi istiqamətdə bölməyə ehtiyac yoxdur. Bu o deməkdir ki, biz onun ədəbi və danışq və ya ümumxalq laylarına (buna diatopik üzvlənmə deyirlər) bölmərik, onu sintopik baxımdan araşdırırıq”.¹⁴

M.Y.Qazıyeva isə yazır: “*nitqin məntiqi qaydalarında sözlərin və söz birləşmələrinin tarixən təşəkkül tapmış tipik əlaqələri özünün normativ vuruğu, pauza, melodika səciyyələri ilə əks olunur*”.¹⁵

Koqnitiv yanaşmaya görə nitqin yaranmasına təfəkkür prosesi kimi baxılır, eyni zamanda, bu da koqnitiv və dil strukturlarını onların daim birgə fəaliyyətində və çulğalaşmasında nəzərdən keçirir, amma buna görə prosesin özünün baş verməsi üçün insan beynində yalnız operativ mexanizmlərin olmasına deyil, həmçinin tətbiqinin xüsusi “stasionar” bazası olmasını tələb edir. Daxili leksikon (danışanın yaddaşının dəyişməyən hissəsi) nitq fəaliyyətinin vacib komponenti kimi deyil, onun təmin olunması sistemi kimi öyrənilir¹⁶.

Aşağıdakı ümumiləşdirmələri aparaq və variativliyin öyrənilməsi prizmasından bəzi aspektləri nəzərdən keçirək:

1) nitq mədəniyyəti baxımından normativlik və qeyri-normativliyin təhlili;

2) dil tarixi baxımından inkişaf prosesi tədqiqatə cəlb edilir;

3) üslub baxımından rəngarəng ünsiyyət müstəvisində ifadə vasitələrinin paralel gerçəkləşməsi;

4) sosiolinqvistik baxımdan variantların diastrat və diatopik gerçəkləşməsi.

Variantlıq dilöyrənən baxımından buna verilmiş dil kəsiyində, dəyişməz, stabil bir hal kimi baxıla bilər. Buna nümunə kimi biz ingilis dilinin amerikan, Britaniya, Avstraliya, Şotlandiya və s. variantlarını göstərə bilərik.

Nəzəri mənbələr və dil materialının təhlilindən aşağıdakı **nəticələr** əldə edilmişdir

¹⁴ Veysəlli, F.Y. Struktur dilçiliyin əsasları. I hissə /F.Y.Veysəlli. – Bakı: Mütərcim, – 2005. – s. 99.

¹⁵ Qazıyeva, M.Y. Səhnədə nitq məntiqinin qanun və qaydaları // – Bakı: ADPİ-nin Elmi xəbərləri, – 2002. – s. 13.

¹⁶ Abdullayev, Ə.Ə. Mətn, məna və anlama (kommunikativ-koqnitiv təhlil): /filologiya elmləri doktoru dis.avtoreferatı/ – Bakı, 2001. – s.20

1. Bu gün ingilis dili müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunur. İngilis dilinin lüğət tərkibi, strukturu elmi-texniki və iqtisadi inkişafın təsiri ilə dəyişikliyə uğramış və bunun nəticəsi kimi onun tədrisində bu faktlar mütləq nəzərə alınmalıdır.

2. Qloballaşma prosesində dilin leksik tərkibində qısaldılmış sözlər daha çox yaranır. Bu isə ingilis dilində xeyli sayda neologizmlərin yaranmasına səbəb olmuşdur və bunu müasir dünyanın elmi-texniki, sosial-iqtisadi və siyasi aspektlərdən dinamik inkişafı ilə əlaqələndirmək olar. Digər bir səbəb kimi ritm ahəngdarlığını xüsusi qeyd etmək olar, çünki bu amil dilin leksik sistemində daha çox birhecalı sözlərin yaranmasına gətirib çıxarır.

3. Müasir qloballaşma şəraitində və İnternet, beynəlxalq KİV, sosial şəbəkələr və tərcümə mətnləri sayəsində ingilis dilinin geniş yayılması onun başqa dillərlə əlaqələrini heç vaxt olmadığı qədər intensivləşdirmişdir ki, bu da özünü ingilis dilindən başqa dillərə keçən yeni sözlərdə büruzə verir. Qloballaşma prosesinin mahiyyəti dünyada insanlar və mədəniyyətlərarası əlaqələrin intensivləşməsi, fərdlərin dünya ictimaiyyətinin bir üzvünə çevrilməsindədir. Fərdlər, geniş anlamda isə xalqlararası ortaq fəaliyyətin sabitləşməsi yalnız məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsidir.

4. Mühüm biliklərin sırasına qloballaşma anlayışını, o cümlədən cəmiyyətləri və dövrünün səciyyəvi xüsusiyyətlərini dərk etmək kimi zəruri amilləri şamil etmək olar. Bunlarsız elm və təhsil sahəsinin dünyada gedən qloballaşma prosesinə uyğunlaşdırma məsələsinin həlli real görünmür.

5. Qloballaşmanın əsas mənbəyi elm, təhsil, mədəniyyət, iqtisadiyyat, siyasətdir. Lakin hər bir sahədə qloballaşmaya münasibət tam fərqlidir. Tarix, mədəniyyət, iqtisadiyyat, siyasət kimi sahələrdə qloballaşmaya təbii proses kimi baxılır, əsasən təqdir olunur və qloballaşmanın inkişafı önəmsinəilir. Elmdə, mədəniyyətdə, iqtisadiyyatdakı oxşarlıqlar isə getdikcə daha qabarıq şəkildə göstərməkdədir, lakin burada ziddiyyətli cəhət özünü göstərir – dünya qloballaşdıqca insanlar aid olduqları mədəniyyətə daha sıx bağlanmağa, milli dəyərləri qorumağa meyl edirlər.

6. Xalqlar qloballaşmaya özünüdərk və mədəniyyəti dağıda biləcək təhlükəli təsir, bəzi hallarda “fəlakət” kimi yanaşırlar.

Qloballaşmanın milli dil, milli-mənəvi dəyərlərə təsirinin mahiyyətini də, ilk növbədə, burada, fərdlərin qloballaşma haqqındakı təsəvvüründə və münasibətlərində axtarmaq lazımdır.

7. Ayrı-ayrı dillər arasında mövcud olan uzunmüddətli və intensiv əlaqələrin nəticəsində bir dildən digərinə keçən sözlərin sayı sürətlə artmaqdadır. Bu qəbildən olan sözlərin dillərdə artmasının səbəbləri, alınma sözlərlə bağlı müxtəlif problemlərin araşdırılması isə linqvistik tədqiqatlarda xüsusi maraq kəsb edir.

8. Qloballaşma dövründə neologizmlərin öyrənilməsi sözlərin alınma səbəbləri, mənbələri, alınma yolları, tipləri və formalarını, habelə alınma sözlərin obyekt dildə məruz qaldığı fonetik, morfoloji, semantik dəyişmələri ətraflı tədqiq etməyə imkan verir. Sözlərin bir dildən digərinə keçməsi kimi şərh olunan sözlərin prosesinin əsas səbəbi sözlərin dildə konkret və ya abstrakt anlayışın olmaması, yəni sözlərin dilin leksik qatında lakunların olmasından qaynaqlanan dillərarası prosesdir.

9. Alınma sözlər arasında barbarizmlər və assimilyasiya olunmamış sözlər də vardır. Bu isə qloballaşmanın inkişafın intensivliyi ilə əlaqədardır. Qloballaşma dövründə sözlərin semantik cəhətdən genişlənməsi lüğətin zənginləşməsinə gətirib çıxarır. Sözlərin semantikasının genişlənməsi dilin lüğət qatının izafi “zənginləşməsinə” yönəlmiş dildaxili prosesdir. Sözlərin məna qatının genişlənməsi onun çoxmənalılığını şərtləndirən dil hadisəsidir. Dildə hər bir sözün mütəmadi olaraq yeni-yeni mənalar kəsb etməsi təbii dilin fundamental xüsusiyyətidir.

10. Amerikan ingiliscəsi Amerika siyasi tarixinin tərkib hissəsidir. “Amerikanizm anlamı” Amerika Birləşmiş Ştatlarında danışılan ingilis dilinə məxsus xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən söz və ya sabit söz birləşməsi kimi dəyərləndirilə bilər. Bu isə Şimali amerikalıların heyvanlara və bitkilərə verdiyi adlarda özünü büruzə vermişdir və bu, amerikalıların ingilis dilinə ilk və ən böyük töhfəsi kimi qiymətləndirilir.

11. Bu gün Amerika ingiliscəsində kəmiyyət etibarilə nə qədər sözün sırf amerikalılara aid olduğunu demək çətinidir. Bu fikirləri eyni zamanda ümumilikdə, nə qədər söz olduğunu deməyin çətin olduğuna da şamil etmək olar. Bunu yalnız son dövrlər Amerika

ingiliscəsinə dair buraxılmış lüğətlərin köməyi ilə müəyyənləşdirmək olar. Bununla baş verən dəyişikliklərə aydınlıq gətirmək olar. Amerikan ingiliscəsində sözlərin kəmiyyət baxımından nə qədər artdığını lüğətdən bilmək olar.

Tədqiqat işi ilə bağlı müəllifin aşağıdakı məqalə və tezisləri çap olunmuşdur:

1. İngilis dilində neologizmlərin yaranma yolları // – Bakı, Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və Ədəbiyyat, – 2018. № 2, s.22-26;
2. Müasir ingilis dilində neologizmlər // “Tətbiqi Dilçiliyin Müasir Problemləri” III Beynəlxalq konfrans. – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, – 25-26 oktyabr, – 2018, – s.23-24;
3. Qloballaşmanın ingilis dilinə təsiri // “Doktorant və gənc tədqiqatçıların XXII respublika elmi konfransı” Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, – Bakı: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, – 22-23 noyabr, – 2018, – s.233-234;
4. İngilis dilinin zənginləşməsində zoonimlərin rolu // Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinə həsr olunmuş “Doktorant və gənc tədqiqatçıların XXIII respublika elmi konfransı. – Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, – 03-04 dekabr, – 2019, II c., – s.170-171;
5. İngilis dilinə daxil olan terminlər dilin leksik fondunu zənginləşdirən amil kimi // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2019. № 4, – s.28-33;
6. Covid-19 mövzusunda yaranan söz və ifadələrin ingilis dilinin leksik fondunun zənginləşməsinə təsiri // – Bakı, Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və Ədəbiyyat, – 2020. №3, – s.48-55;
7. Qloballaşma dövründə dilə daxil olan terminlər leksik fenomen kimi // – Bakı: AMEA, Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2021. №3, – s.178-187;
8. Qloballaşma şəraitində elm və texnikanın inkişafının ingilis dilinin leksik fondunun zənginləşməsinə təsiri // – Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi xəbərlər, – 2021. № 1, – s.203-208;

9. Influence of fiction on enrichment of English Lexical Fund // – Budapest Hungary, The Scientific Heritage, – 2021. Vol.4, № 66, – p.56-58;
10. Влияние глобализации на обогащение лексического фонда современных языков // – Алматы, Вестник Казахский Национальный Университет Серия Филологическая, – 2021. Том 181, № 1, – с.143-150;
11. The role of Americanism in enriching the English lexical fund // VIII Международной научно-практической конференции «Человек виртуальный: новые горизонты», – Ukraina, Canada, – Mart, – 2021, – p.23-25.

Dissertasiyanın müdafiəsi 30 may 2024-cü il tarixində saat 10:00 Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12. Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Azərbaycan Dillər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "04" aprel 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 04.04.2024

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 41877 işarə

Tiraj: 100 nüsxə